

APIE KIETAVIŠKIŲ IR NEMUNĖLIO RADVILIŠKIO ŠNEKTAS

1. Kietaviškių šnektos svarbiausioji ypatybė nekirčiuotos galūnės balsių *-o*, *-ė* trumpėjimas ir virtimas *-u*, *-i* pirmą kartą mano buvo pastebėta 1960 m. ir aprašyta¹. 1982 m. nustaciau, kad Kietaviškių šnekte nekirčiuotos galūnės *-os*, *-ės* virsta *-us*, *-is*, pvz.: *māžus* ~ *māžos*, *šākus* ~ *šākos*; *šākis* ~ *šākės* ir kt. Be to, konstatuota, kad po priebalsio *l* nekirčiuotos galūnės *-ė*, *-ės* virsta *-bi*, *-bis*, pvz.: *saulābi* ~ *saulėlė*, *tvorēbi* ~ *tvorėlė*; *sāulbis* ~ *sāulės*, *žōlbis* ~ *žōlės* ir kt. Balsio *ė* virtimas į *bi* rodo, kad trumpėjimo metu šis balsis jau turėjo būti siauras. Jeigu *ē* dar nebūtų buvęs susiaurėjęs, tai būtų išvirtęs į *a*, kaip ir trumpasis *e*, plg. šauksmininko galūnės *-e* po *l* vartimą į *-a*: *sāula* ~ *sāule*, *žōla* ~ *žōle*. Galūnės balsio *ė* trumpėjimo metu priebalsis *l* turėjo būti kietas. Jeigu būtų buvęs minkštas, tai balsiui *ė* išvirtus į *i*, būtų nebesukietėjęs, nes prieš *i* priebalsis *l* nė vienoje lietuvių kalbos tar-mėje nekietėja.

Reikia pridurti, kad ir apie Panevėžiuką (Kaūno raj.) turimas visai toks pat reiškinys kaip ir apie Kietaviškes. Čia taip pat nekirčiuotos galūnės *-o*, *-ė*; *-os*, *-ės* virsta *-u*, *-i*; *-us*, *-is*, o po *l* *-ė*, *-ės* virsta *-bi*, *-bis*. Kaip žinoma, Panevėžiukas yra ant vakarinės kietojo priebalsio *l* prieš *e*, *ė*, *ę*, *ei* vartojimo ribos. Jeigu galvotume, kad priebalsis *l* yra sukietėjęs prieš *e* tipo vokalizmą ir tas sukietėjimas anksčiau prasidėjęs rytinėje ploto dalyje, tai reikėtų manyti, kad apie Panevėžiuką kietėjimas yra vėlyviausias. Tačiau taip, matyt, nėra. Tai rodo ir šiame straipsnyje pateikti duomenys. Ir apie Kietaviškes, ir apie Panevėžiuką *l* kietumas prieš *e* tipo vokalizmą greičiausiai yra vienodo amžiaus, t. y. *l* minėtuojų atveju rytų Lietuvoje niekada nėra buvęs minkštas².

Kaip dabar išsiaiškinau, Kietaviškių šnektos plotas yra pailgas, nusitęsiantis iš vakarų į rytus ir pagal A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus tarmių klasifikaciją priklauso pietų aukštaičiams. Pagal K. Jauniaus ir A. Salio klasifikaciją Kietaviškių

¹ Grinaveckis V. Keli lietuvių kalbos tarmių fonetinių ypatybių istorijos klausimai. — Kalbotyra, 1961, t. 3., p. 116.

² Jaunius K. Lietuvių kalbos gramatika. — Petrogradas, 1908–1916, p. 31; Grinaveckis V. Tarmės ir literatūrinė kalba. — V., 1983, p. 37–38.

šnekta yra ant vidurio aukštaičių ir dzūkų ribos. Jos vakarinis plotas priklauso priedzūkiui, o rytinis – dzūkams.

2. Pastebėta, jog Nemunėlio Radviliškio šnektoje tvirtagaliai ir nekirčiuoti dvigarsiai *ẽm*, *ẽn* ir svetimės kilmės žodžiuose, kaip ir savuose, virsta *ẽm̃*, *ẽñ*, pvz.: *bẽdziñs* ~ *bendzinas*, *cẽntneris* ~ *ceñtneris*, *cẽntr̃ys* ~ *ceñtras*, *pẽnsije* ~ *peñsija*, *testamẽnt̃s* ~ *testameñtas* ir kt.

Kaip ir kitų šiaurės panevėžiškių, Nemunėlio Radviliškio šnektoje dabartiniai trumpieji žodžio galo balsiai yra virtę murmamaisiais garsais. Tačiau esama ir išimčių: uždaros galūnės balsiai *a*, *u*, einantys po minkštųjų priebalsių *č*, *dž*, *s*, *š*, *z*, *ž*, nėra virtę murmamaisiais balsiais, o yra išvirtę į redukuotą *i*, pvz.: *trẽč'is'* ~ *trėčias*, *trẽč'is'* ~ *trečiùs*, *èž'is'* ~ *ežiàs*, *gràž'is'* ~ *graziàs*, *gràž'is'* ~ *graziùs*, *pláč'is'* ~ *plāčias*, *spiěč'is'* ~ *spiėčiùs*, *svoč'is'* ~ *svočiàs*, *val'dž'is'* ~ *valdžiàs* ir kt. Uždaros galūnės balsiai *a*, *u* po kietųjų priebalsių *s*, *š*, *z*, *ž* yra išvirtę į *ɨ*, pvz.: *dařžys* ~ *dařžas*, *maišys* ~ *maišas*, *saũsys* ~ *saũsas*; *dařžys* ~ *daržùs*, *maišys* ~ *maišùs*, *saũsys* ~ *sausùs* ir kt. Dėl galūnės trumpėjimo susidariusiose sunkiai ištariamose priebalsių samplaikose čia įterpiamas *ɨ*, pvz.: *duĩbɨls* ~ *duĩblas*, *kàkɨls* ~ *kàkklas*, *kaĩkɨls* ~ *kaĩkklas*, *méistɨrs* ~ *méistras*, *raũsɨvs* ~ *raũsvas* ir kt. Tačiau kartais redukuotas *ɨ* priebalsių samplaikose tariamas galūninių *a*, *u* vietoje, pvz.: *kàkɨls* ~ *kàkklas*, *kaĩkɨls* ~ *kaĩkklas*; *kàkɨls* ~ *kaklùs*, *kaĩkɨls* ~ *karklùs* ir kt.

Nemunėlio Radviliškio šnektoje galūnės *-s*, einantis po murmamojo balsio ir po skardžių priebalsių, kartais suskardėja, virsta *-z*, pvz.: *grúdz* ~ *grúdas*, *mèdz* ~ *medùs* ir kt. Čia turimas progresyvinės priebalsių asimiliacijos atvejis. Dėl to dar plg. šiaurės panevėžiškių priebalsių minkštinimą dėl progresyvinės asimiliacijos, pvz.: *èž'ɨs'* ~ *ežys*, *gald'ɨs'* ~ *gaidys* ir kt. (Pūšalotas).

Kaip ir kai kuriose kitose rytų aukštaičių šnektose, apie Nemunėlio Radviliškį tariamosios nuosakos kamieno kirčiuoti iš prigimties trumpieji balsiai tariami trumpai, pvz.: *làkt* „laktų“, *vèst* „vestų“. Šiuo atveju trumpai tariami ir iš prigimties ilgieji balsiai, pvz.: *matèt* „matytų“, *rašèt* „rašytų“ ir kt. Tai turbūt rodo neseną kirčio atitraukimą iš galūnės į kamieną tariamosios nuosakos formose.

Veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvių moteriškosios giminės vienaskaitos vardininko galūnė Nemunėlio Radviliškio šnektoje yra *-e* ~ *-ė*, pvz.: *bėgunte* ~ *bėgantė*, *dėdunte* ~ *dėdantė*, *lāk'unte* ~ *lėkiantė*, *nėšunte* ~ *nėšantė*, *vėžunte* ~ *vėžantė* ir kt. Greta vartojamos formos su galūnės kirčiu, pvz.: *beguntė* ~ *bėgantė*, *deduntė* ~ *dėdantė* ir kt. Kitų linksnių galūnės tokios pat kaip ir bendrinėje kalboje. Moteriškosios giminės vienaskaitos vardininko forma galėjo gauti galūnę *-ė* pagal tokių būdvardžių, kaip *mažūtis*, *mažutė*, analogiją: *mažūtis* – *mažutė*, taigi ir *bėgantis* – *bėgantė*.